

ETNOLOŠKI RAD KOD RUSINA U SAP
VOJVODINI

Interesovanje za narodno stvaralaštvo rusinskog stanovništva, koje je naselilo južni deo Panonske nizije spuštajući se iz karpatskih i prikarpatskih oblasti, javlja se prvenstveno kod učitelja škole u Ruskom Krsturu (tada Bač Kerestur), koji su bili, pored sveštenstva i sitnog činovništva, vodeća intelektualna snaga. U svome prosvetiteljskom radu među Rusinima, naročito u XIX veku, učitelji se interesuju i za narodno stvaralaštvo, jer su naišli na etničku grupu koja je, čuvajući svoju narodnu tradiciju, sačuvala i osnovna etnička obeležja, mada je bila otrgnuta od svoga matičnog jezgra.

U to vreme, 1875 - 1876. godine, na teritoriji tadašnje Ugarske Rusi, boravi naučnik i prosvetitelj Mihajlo Dragomanov, koji budi interesovanje tamošnje inteligencije za sakupljanje narodnih pesama, pripovetki, opisa narodnog života... Dragomanov poziva na izučavanje bogate narodne kulture ovog područja. 1) U periodu 1889 - 1894. godine na ovoj teritoriji boravi Volodimir Ochrimević, koji se takođe oduševljava bogatstvom narodne kulture. 2) Ubrzo će se u tom pravcu osetiti i aktivnost grupe intelektualaca sa Ivanom Frankom na čelu, a posebno aktivnost Volodimira Hnatjuka i Osipa Rozdoljskog.

Pošto su za učitelje u školama bačkih Rusina uzimani upravo ljudi iz matice Ugarske Rusi, nisu im bila nepoznata nastojanja ukrajinskih folklorista.

Jedan među prvima koji su u tom pravcu ostavili određenog traga bio je učitelj Petro Kuzmjak. Analizom njegove poezije, uočava se uticaj narodnog usmenog stvaralaštva u tolikoj meri da je teško povući jasnu granicu.

Međutim, prvi sakupljač rusinskog folklora koji je zabeležen u literaturi jeste krsturski učitelj Mihajlo Vrabelj. 3) On je najpre objavio u ugarskom časopisu "Etnografija" 4) nekoliko rusinskih narodnih pesama, opis svadbe i narodnih sedeljki - "Pradki", a zatim izdaje zbornik narodnih pesama Rusina u sklopu tadašnje Ugarske pod nazivom Russkij solovej. 5) Zbornik čini neku vrstu antologije umetničke i narodne poezije zakarpatskih i vojvođanskih Rusina jer sadrži pesme Duhnovića, Podgajčke, Nađa i Kuzmjaka, nekoliko zemplinskih, maramoških i beregovskih narodnih pesama, i 115 narodnih pesama bačkih Rusina.

Zbornik je naišao na veliko interesovanje javnosti (pre izdavanja javilo se 84 pretplatnika, što je za tadašnje vreme veliki broj). Nije ga zanemarila ni stručna kritika. 6) Ivan Franko je, između ostalog, pisao: "Postoje određene vrednosti i u ovoj zbirci, a glavna vrednost u njoj je zbirka pesama bačkih Rusina. S te strane nije bilo skoro nikakvih etnografskih zapisa i zbog toga Vrabelju pripada zahvalnost za ovu mada neveliku zbirku pesama bačkih Rusina". 7)

Vrabeljev Ruski solovej poslužio je Sabovu da u svojoj "Hrestomatiji" 1893. godine, u podgrupi "Narječje bačvanskih ruskih" (jezik bačkih Rusina) objavi nekoliko narodnih pesama iz ovog kraja.

Rusinska mesta u Bačkoj posetio je 1897. godine Volodimir Hnatjuk, tada student Lavovskog univerziteta. 9) Boraveći u Ruskom Krsturu i Kucuri oko dva i po meseca, Hnatjuk je prikupio bogat etnološki materijal. Sakupio je više od 650 folklornih zapisa, opisao krstursku svadbu, prikupio nekoliko rukopisnih zbornika narodne poezije, krstursku hroniku, itd. 10) Na osnovu tog materijala pripremio je za štampu nekoliko značajnih naučnih analiza, zbornika folklornog materijala, studija itd. 11)

Hnatjukovi radovi pobudili su široko interesovanje naučnih krugova tadašnjeg vremena jer čine plodan kompleksan pristup proučavanju narodnog života i kulture. Njegov rad Rusinska sela u Bačkoj primer je dobrog autorovog poznavanja postojeće literature o Rusinima, posebno one koja se odnosi na bačvanske Rusine, i primer je odlične ilustracije kako etnološki podaci i usmeno narodno stvaralaštvo mogu dati celovitu sliku društvenih zbivanja jedne etničke grupe, jedne regije ili jednog naroda.

Široka naučna diskusija koja se razvila posle objavljivanja Hnatjukovih radova dovela je do razjašnjenja jezičkih i etnoloških karakteristika vojvodanskih Rusina. Na tom polju potrebno je pomenuti radove Franceva 12), Pastranaka 13), Saboljevskog 14), Polivke 15), Broha 16) i dr.

Vrabeljev zbornik iz 1890. i Hnatjukovi radovi počev od 1898. godine su bili dugo jedini zapisi izvorne građe iz rusinskog narodnog života i stvaralaštva. Tek posle prvog svetskog rata, osnivanjem Rusinskog narodno-prosvetnog društva i Kulturno-prosvetnog saveza Rusina koji, na žalost, ne nalaze dovoljno razumevanja i međusobne saradnje, počinje novi period u prikupljanju narodne izvorne građe. RNPĐ počinje da izdaje list "Ruski novini", Narodni kalendar i knjige različitog sadržaja. Kroz ta izdanja proteže se i ideja o beleženju narodnih pesama, pripovedaka, poslovića, zagonetki, opisa narodnog života, tumačenja tradicionalne kulture, jezika itd. 17) Glavni nosioci akcije bili su sveštenici po školama. Centar ove tzv. "Prosvete" je Ruski Krstur.

Kulturno-prosvetni savez Rusina uglavnom okuplja inteligenciju i pravoslavno sveštenstvo. Savez izdaje list "Zarje" i Narodni kalendar "Zarja", kao i razne knjige. U pogledu prikupljanja narodnog stvaralaštva stremljenja su ista kao i kod "Prosvete" 18). Središte ove grupacije su Kucura i Novi Sad.

Osnovni cilj i jednih i drugih bio je jačanje nacionalne svesti kod rusinskog stanovništva. U to vreme dr G. Kostelnik, visoko obrazovan i među Rusinima široko uvažavan profesor Užгородskog univerziteta, piše: "Živimo u vreme kada se nacionalna svest Srba, Hrvata i Slovenaca uzdigla do najveće moći. U takvim prilikama i mi smo počeli sve više i sve jače naglašavati svoje rusinstvo, tražiti svoje prosvetčivanje jer imamo svoj jezik, svoju veru i svoju nošnju". 19)

Tada se javlja i novi zbornik rusinske narodne poezije, koju su prikupili Đura Bindas, sveštenik, i Osip Kostelnik, pravnik: Južnoslavjanskih Rusinoh narodnij pisnji, Novi Sad, 1927.

Osnovni nedostatak zbornika je da su pesme bez pasportizacije i da su birane prema estetskim vrednostima koje su im pridavali sakupljači. Već 1939. godine Zarjaši izdaju zbirku pesama Janka Hromiša Kvitok mladosci, Sobrani pisnji Janka Hromiša i starostovstvo zoz družbovstvom, Biblioteka "Zarja" č. 2, Novi Sad 1939, 95 str.

Hromiš je bio poznat kao "narodni pesnik" jer su nje gove pesme pod velikim uticajem narodne poezije, a neke su vremenom prihvatili najširi narodni slojevi, tako da se danas često su sreću kao "narodne pesme". U zbirci su zabeležene i neke narodne pesme, što autor i naglašava. Zbirka je za kratko vreme rasprodana, zahvaljujući u velikoj meri i tome što se u drugom delu knjige nalaze prigodne besede najznačajnijih aktera u rusinjskim svađenim običajima.

Svadbene besede kasnije su objavljene i u Narodnom kalendaru, 1943. godine (20).

U tom periodu prvi put se pojavljuju zapisi melodija rusinskih narodnih pesama. Ukrajinski etnomuzikolog Filaret Kolesa, u svojim zbornicima Narodne pesme iz južnog Podkarpatja i Narodne pesme iz Podkarpatske Rusi (21) 1923. i 1938. godine, objavio je nekoliko melodija narodnih pesama bačkih Rusina. Koliko je poznato, to su prve objavljene melodije sa ovoga područja.

U vremenu između dva svetska rata među rusinskim stanovništvom se nastoji na realizaciji ideje o prikupljanju materijalne narodne kulture i stvaranju nacionalne etnografske zbirke. Pozivi su štampani u napisima u nedeljnim i periodičnim izdanjima (ranije pomenutim), ali ne postoje potrebni podaci u kojoj meri su te želje i ispunjene. Tek posle oslobođenja, 1947. godine, u okviru velike proslave 200-stote godišnjice doseljavanja Rusina u današnju Vojvodinu, sakupljena je zbirka etnoloških predmeta i izložena na posebnoj izložbi. Ta zbirka je kasnije poslužila kao osnova za otvaranje novih izložbi, poglavito u Ruskom Krsturu, mada su predmeti poticali i iz drugih rusinskih mesta: Kucure, Đurdeva, Novog Sada, Sida, itd.

Nova etapa interesovanja za folklor jugoslovenskih Rusina nastaje odmah po završetku drugog svetskog rata, kada u uslovima nove Jugoslavije Rusini dobijaju široke mogućnosti za sve strane kulturni i društveni razvoj.

Zagrebački etnomuzikolog i kompozitor Vinko Žganec izdaje 1946. godine, u vlastitoj režiji, knjigu rusinskih pesama pod nazivom Pjesme jugoslavenskih Rusina, (22) Knjiga sadrži 116 pesama sa melodijama. Jedan broj tih pesama zabeležio je učitelj u Bikič-Dolu Mihajlo Kovač. Pesme su pisane uporedo - rusinskom ćirilicom i srpskohrvatskom latinicom. Najveći nedostatak zbirke je u tome što autor nije povukao granicu između izvornog etnomuzičkog zapisa i vlastite obrade, ti, više što pojedine melodije u potpunosti nisu u rusinskom narodnom duhu.

Ovakvim primerom krenuo je i Onufrij Timko, koji u periodu od 1953. do 1954. godine izdaje tri knjige rusinskih pesama pod nazivom Naša pisanja. 23) Sa 310 tekstova i 321 melodijom narodnih pesama to je do danas najveći zbornik rusinske narodne poezije. Ne ulazeći ovom prilikom u detaljniju analizu Timkovog zbornika, ipak treba naglasiti da se ovome radu mora prići sa određenom rezervom jer je Timko, koristeći pesme iz ranije objavlje nih zbornika koje smo pomenuli, vršio prepravke, "doru" teksta i izbacivao pesme za koje smatra da su stranog porekla. Stoga ova zbirka ne daje pravu sliku rusinskog stvaralaštva. Ipak, ovo izdanje je široko primenjivano u školama i u radu kulturno-prosvetnih društava.

Godine 1955. Timko izdaje zbornik narodnih pesama i popularnih pesama koje je narod prihvatio kao svoje. 24) Svoj rad nastavlja tumačenjem narodne pesme 25), a njegov veliki doprinos je u tome što je naučne krugove upoznao sa rusinskom poezijom i folklorom uopšte učestvujući na kongresima folklorista Jugoslavije 26) i radovima objavljenim u stranim časopisima. 27)

Osnivanjem Vojvođanskog muzeja 1947. godine pristupa se i stručnom prikupljanju kao i obradi i čuvanju rusinske narodne kulture. U okvirima muzejske delatnosti stvaraju se određene zbirke prikupljene kod Rusina poglavito u Ruskom Krsturu, Kucuri, Đurđevu, Šidu, Berkasovu, Bačincima i Bikič-Dolu. Ovom delatnošću nisu obuhvaćeni i Rusini koji žive na teritoriji današnje SR Hrvatske (Vukovar, Mikluševci, Petrovci) mada se i taj deo rusinske etničke grupe smatra jedinstvenim sa delom koji živi u Sremu.

U Vojvođanskom muzeju nalazi se značajna zbirka ikona na staklu, rađenih u Ruskom Krsturu, zbirka poljoprivrednih sprava, predmeta pokućanstva, primerci tkanja i veza, narodne nošnje, kulturnih predmeta, itd. Zbirke nisu posebno obrađivane, osim ikona na staklu, koje je obrađivala Štefka Gobelj. 28) Jedan deo predmeta je izlagan na povremenim izložbama u Muzeju.

Značajnu etnografsku zbirku čine predmeti u sklopu muzejske zbirke u Ruskom Krsturu. Počevši od 1968. godine obnovljena je etnografska zbirka iz 1947. godine i priređena je izložba Materijalna kultura Rusina u Vojvodini. Zbirka i izložba su smeštene u prostorijama Doma kulture i o njima sve veću brigu preuzima Vojvođanski muzej. 29)

Vodeću ulogu u vreme socijalističke izgradnje na publikovanju etnoloških radova preuzima periodična publikacija "Švetlost" (izlazi u Novom Sadu) i "Nova dumka" (izlazi u Vukovaru). Svakako, i "Narodni kalendar" još uvek sadrži priloge iz ove oblasti u svojoj stalnoj rubrici "Iz naše prošlosti". Izvestan doprinos pri popularisanju prikupljanja i čuvanja tradicionalnih narodnih tekovina daju pionirski list "Pionirska zahradka" i omladinski list "Mok".

Aktivno angažovanje entuzijasta, prvenstveno iz reda rusinske narodnosti, doprinosi pojavi sve većeg broja radova sa opisom narodnog života. Javlja se novo izdanje materijala koji je prikupio Hnatjuk.

U okvirima NIP "Ruske slovo" u Novom Sadu osniva se Komisija za naučnoistraživački rad, čiji je cilj, između ostalog, i obezbeđivanje sredstava i stručnjaka za naučni etnološki pristup proučavanja rusinske narodne kulture.

U okvirima rada Saveza udruženja folklorista Jugoslavije (SUFJ) podnose se saopštenja i iz folklora jugoslovenskih Rusina (Kongresi u Puli 1952, na Bjelašnici 1955, Bovec 1971, Novi Sad 1973. i Čapljini 1974.). Referisali su: O. Timko, Magdalena Veselinović-Andelić, M. Radovanović, J. Olear, Lj. Medeši, V. Kostelnik, S. Cobelj.

Interesovanje za proučavanje narodne kulture jugoslovenskih Rusina pokazao je i Etnografski institut Slovačke akademije nauka u Bratislavi, koji je 1965-1966. godine organizovao boravak među Rusinima svojoj saradnici Ani Kostkovej. Rezultat toga je njen rad Svadbeni obred u Ruskom Krsturu u Bačkoj. 30) Kostkova je nastojala da uporedi prikupljeni materijal sa svadbenim obredom na teritoriji Zemplina (ČSSR), kao matici odakle je kolonizovano ovo stanovništvo.

Među Rusinima u Vojvodini boravio je na istraživačkom radu folklorista O. I. Dej, saradnik Akademije nauka URSR, O. Zilinski iz Čehoslovačke akademije nauka u Pragu 31), koji je uporedio balade vojvodanskih Rusina sa nekim baladama drugih naroda. Nekoliko radova sa ovog terena objavio je i M. Mušinka, takođe iz ČSSR. 32) Dobar poznavalac Hnatjukovog rada M. T. Jacenko, iz Kijeva, dao je svoj doprinos u razjašnjenju uloge i značaja velikog sakupljača i plodnog radnika V. M. Hnatjuka. 33)

U periodu živog interesovanja javnosti i naučnih krugova za etnološku problematiku kod jugoslovenskih Rusina održano je savetovanje o tradicionalnoj kulturi vojvodanskih Rusina i Ukrajinaca. Savetovanje su organizovali Etnografski institut SANU i Komisija za naučnoistraživački rad kod NIP "Ruske slovo". Podnese no je 18 saopštenja koja su kasnije objavljena kao posebna publikacija (Tradicionalna kultura. Materijali sa Savetovanja o tradicionalnoj kulturi Rusina i Ukrajinaca, održanog u Novom Sadu i Ruskom Krsturu od 30. juna do 5. jula 1970. godine, Novi Sad 1971, 316 s.).

Pored afirmisanih naučnih radnika M. Radovanović, B. Vlahović, D. Drljača i M. Mušinke, saopštenja su podneli pregaoci iz redova rusinske narodnosti: J. Olear, D. Papharhaji, D. Latjak, M. Kovač, R. Miz, V. Kostelnik i J. Sabadoš. Posebno je interesantna diskusija na Savetovanju u vezi sa nekoliko teorija o poreklu jugoslovenskih Rusina.

Potreba za što širim i svestranijim proučavanjem tradicionalne rusinske kulture doprinela je da Pokrajinski fond za stipendiranje studenata SAP Vojvodine obezbedi jednu stipendiju za studenta etnologije iz redova rusinske narodnosti, a zatim i otvaranju novog radnog mesta u Vojvodanskom muzeju. Osim toga, mogućnost obrazovanja u srednjim školama sa rusinskim nastavnim jezikom doprinosi usmeravanju kadrova za studiranje na katedri za etnologiju ili za kasniji etnološki rad. S tim u vezi, maturanti 1974/75. godine uzimaju teme matorskih radova iz ove oblasti (na

primer tema pod naslovom Folklorni elementi u idilskom vencu G. Kostelnika).

Nedavno je odbranjen magistarski rad Janka Sabadoša Uticaj odvojenog tretiranja rusinske od ukrajinske narodnosti u SFRJ na njen kulturni i politički život na Fakultetu političkih nauka u Beogradu čini još jedan značajan doprinos naučnoj obradi tradicionalne kulture jer su korišćeni materijal i literatura etnološkog karaktera.

Nastojanje da se očuvaju tekovine tradicionalne kulture oseća se u svim redovima rusinske narodnosti. To potvrđuje i nedavna akcija učenika osnovnih škola i omladine po rusinskim mestima. Glavni organizatori akcije bili su Društvo za rusinski jezik i Vojvodanski muzej. Tom prilikom prikupljen je bogati etnološki materijal. Tako, na primer, oko 300 folklornih zapisa još nezabeleženih u literaturi, veći broj predmeta materijalne kulture, nekoliko rukom pisanih hronika, otkrivaju nekoliko narodnih pripovedača i znalaca narodne poezije, pokazuju koliko je rašireno narodno stvaralaštvo među rusinskim stanovništvom i u kojoj meri je prisutno u svakodnevnom životu.

N A P O M E N E

1. M. D r a g o m a n o v, Avstro-ruski spomini, Lavov 1889, str. 438.
2. V. O h r i m o v i č, Vraženija z Ugorskoj Rusi, "Narod", 6, 1895.
3. K. Z a k l i n s k i j, Deščo pro Mihajla Vrabelja, Naukovijski zbirnik Muzeju ukrajinskoj kulturi v Svidniku, Prešov 1967, deo 3, str. 293-302.
4. Magyr nêpreps Tãrtasag, s. 338-343.
5. Russkij solovej, narodnaja lira ili sobranije narodnih pesnej na raznih ugororuskih narečijah. Sobral i izdal Mihail Andreevič Vrabelj, Ungvar 1890.
6. I. F r a n k o, čas. "Žitje i slovo" 1, Lavov 1894, str. 303-304; V. P e r r e t s, čas. "Kijevskaja starina", Kojev 1892, str. 459-474.
7. I. F r a n k o, navedeno delo.
8. E. S a b o v, Hrestomatija cerkovno-slavjanskih ugororuskih literaturnih pamjatnikov, Ungvar 1893.
9. M. T. J a c e n k o, Volodimir Gnatjuk, Žitja i folkloristična dijalinist, Kijev 1964, 288 s.
10. Detaljnije videti: M. R a d o v a n o v i ć, V. Hnatjuk i folklor bačkih Rusina, Narodno stvaralaštvo IX, Beograd 1971, str. 25-31.
11. Ruski oseli v Bačci, Etnografični zbirnik, kn. XXII, 1898, str. 1-58; Slovaki či Rusini?, Pričinok do vijasnennja sporu pro nacionalnist zahidnih rusiniv, Zapisi Naukovogo tovaristva im. Ševčenka, kn. IV, XLII, 1901, str. 1-81; Ugororuskij duhovni vi-rši, Zapisi Naukovog tovaristva im. Ševčenka, kn. II, XLVI, s. 1-68; kn. III, XLVII, s. 69-164; kn. V, XLIX, s. 165-272; Ve-silje b Keresturi, Materijali do ukrajinskoj etnologiji, X, 1908, s. 30-80; Etnografični materijali z Ugorskoj Rusi, Etno-grafični zbirnik, IX, d. II, s. 117-277; XXIX, 1910, XXX, 1912.
12. V. A. F r a n c e v, Obzor važnejših izučenij Ugorskoj Rusi, Russkij filologičeskij vestnik, t. XLV, str. 144-197.
13. F. P a s t r n e k, Z nrjvýchodnějších nářečí uherskoslovenských, Národopisný sborník Československý, 4, Praha 1898, str. 148-149.
14. A. S o b o l e b s k i j, Ne russkie, a slovaki, Etnografičeskoe obozrenie, 4, Moskva 1898, str. 147-149.
15. Národopisný sborník Československý, 7, Praha 1901, str. 211-217.
16. O. B r o c h, Weitere studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze in östlichen Ungarn, Kristiania, 1899.
17. Odzivi za prikupljanje narodne građe bili su pojedinačni, a

sakupljači nepripremljeni, tako da često nedostaje osnovna pa sportizacija.

18. Savez počinje da se aktivizira 1939. godine i, pošto pored sveštenstva i inteligencije okuplja i narod, ima vidnih uspeha.
19. B i n d a s - K o s t e l n i k, Južnoslavjanskih Rusinoh narodni pismji. Predšlovie, Novi Šad 1927, str. 4.
20. Velki selsko-gazdovski kalendar. Okremia pasc 32 bačvanskih rusinoh, Ungvar 1943, str. 228-240.
21. F. K o l e s s a, Narodni pisni z Pibdennogo Pitkarpatja, Užgorod 1923; Narodni pisni z Pitkarpatskoj Rusi, Užgorod 1938.
22. Pjesme jugoslovenskih Rusina. Harmonizovao i obradio dr Vinko Žganec, Zagreb 1946.
23. Naša pismja. Zbornik narodnih i popularnih pismoh jugoslavjanskih Rusinoh (zoz notnim ukladom, tekstami i muzičko-etnografičnu naukovu dokumentaciju). Prigotovel O. Timko, kn. I-III, Ruski Kerestur 1953 - 1954.
24. Naša lirika, zbornik narodnih i popularnih pismoh. Prigotovel Onufrij Timko, Ruski Kerestur 1955.
25. O. T i m k o, Naša narodna pismja, Ruski kalendar 1937, str. 54-59; Tom, Naša pismja, Svetlosc, 2, 1953, str. 86-100.
26. O. T i m k o, Ukrajinski muzički folklor u Vojvodini, Rad Kongresa folklorista Jugoslavije na Bjelašnici 1955, i u Pulji 1952, Zagreb, str. 125-136; Punktirani ritmovi u muzičkom folkloru vojvodanskih Rusina-Ukrajina, Rad Kongresa folklorista Jugoslavije u Varaždinu 1957, Zagreb 1959, str. 103-112.
27. O. T i m k o, Rytmičkè tvary čardáša a melos vojvodinských Ukrajincov, Slovenský národopis, Bratislava 1959, str. 89-100.
28. Videti: Š. C o b e l, Ikone na staklu u zbirci beogradskog kolekcionara Radenka Peria, Godišnjak grada Beograda, XX, Beograd 1973, s. 303-324.
29. Lj u b o m i r M e d e š i, Etnografska zbirka u Ruskom Keresturu. Materijalna kultura Rusina u Vojvodini, Spona, 12, Novi Šad 1974, str. 20-26.
30. A. K o s t k o v à, Svadobný obrad v Ruskom Keresturu v Bačke, Slavistka-Národopis, V, Bratislava 1970, str. 139-183.
31. O. Z i l i n s k i j, Narodni baladi bačvanskih Rusinoh, Svetlosc 4, 1973, str. 464-482.
32. M. M u š i n k a, Volodimir Gnatjuk - peršij doslidnik žitja i narodnoj kulturi rusiniv-ukrajinciv Jugoslavij, Narodnij pripovedki bačvanskih Rusinoh, Ruski Kerestur 1967, str. 7-69; Zv'jaski Bolodimira Gnatjuka z jugoslovjanskima Rusinami, Svetlosc, 3, 1971, str. 221-239; Poterašij rezultati videgledovanja kulturi jugoslavjanskih Rusnakoh, Svetlosc, 4, 1971, str. 333-343.

33. M. J a c e n k o, Volodimir Gnatjuk i bačvanski Rusnaci, Ru-
ski narodni pisni u zapisoh V. Gnatjuka, Novi Sad 1972, str.
239-265.